

Kap. I.

Högtiderna Jul och Påsk.

För några årtionden sedan började Stockholms Jul bebåda sin ankomst sista veckan i November, då första Adventsöndagen inträffar och på hvilken en något festligare sång, utom Adventpsalmen »Gör porten hög, gör dörren bred» eller »Bereden väg för Herran! Berg, sjunken; djup, stån opp!» bestods från orgelläktaren.* Första Söndagen i December sammankallades det gamla borgarhusets barn, och nu öppnades sparbössorna; behållningen utgjorde då ett uttryck af egarens flit i skolan under det förflutna året. Kassorna räknades, och sedan en del blifvit afsatt till husets pensionärer, hvilka mest utgjordes af gamla sjukliga uttjenade ammor och äldre manliga orkeslösa, hvilka under året aflagt regelbundna besök på sina vissa dagar och deraf erhållit namn såsom Tisdagsgubben, Söndagsgubben, Sabbathsbergsgumman, och så uppgjordes program för julklappars inköpande åt familjens medlemmar, från den Ostindiska näsduken åt far till tjänsteflickornas schaletter och drängens häfdvunna nattkappa och cigarrmunstycke; den hemlighetsfulla stämmingsrika jultiden var inne.

Oroande förebud började nu också visa sig i våningen; gardinerna togos ner och de gapande fönsteröppningarne blottades; sängarne började se obäddade ut, ty de hvita öfvertäckena voro försvunna; möblerna flyttade platser och hela huset andades en hemlighetsfull icke otreflig vantrefnad. I köket var fullt upplopp; slag-tardrängen hade varit hemma och styckat grisen, hvilket haft till följd en långvarig förrättning med vissa af djurets ädlare delar; en ståtlig pressylta lyste och försvann i källaren för att icke synas förrän den stora dagen; deremot uppträdde grisfötterna redan i förskott vid aftonbordet och istersmöret blef en stående advents rätt. Man hade

---

* Så firas i det närmaste julen än i dag, och så firades den, enligt traditioner, för hundra år sen också.

sett en hel tunna mjöl vandra till hembagaren, och svensköl på helbuteljer nedforslades i källaren. Frun och äldsta dottern hade en nattlig sammankomst hos hembagaren, der hela julförrådet af bröd bakades. Nu refs kopparn ner från hyllorna, och blå, drank och perlsand gjorde den snart skinande som solen. Träkärl, bord och stolar skurades; sotaren kom midt i alltsammans, övälkommen som alltid.

* * *

Och i skolan, der hölls profskrifning; det var första julförebudet der; lexorna voro slut och man skulle göra sitt "skrifprof" under lärarens uppsigt; det var en viktig dag och så lång sedan; man började klockan åtta på morgonen och höll i till klockan tre med att skriva fyra rader på längden tvärs öfver ett halfark; och namnteckningen under; huru stolt och dock så svårt! Och det eviga formerandet af gåspennorna som magistern ensam kunde utföra! Och bläckplumpen på sista raden! Och börja om igen! — Men det hade en ända, det också! Så kom förkänslan af sjelfva loftet! Två dagars skurlof före examen. Då gick man i vägen i julstöket hemma och skickades ut att åka kälke i Carl XIII:s torg eller Observatoriebacken eller, ändå djerfvare, i Fabriksbacken på Kungsholmen. Och så är examensdagen inne. Bästa blusen af ståltyg och blanklädersskärpet med stenkolsspännet; väskan och bokremmen aflagda för dagen. Frukostpenningen utgick i den stora kopparsexskillingen med Oscar I på ena sidan och dalpilarne på den andra. Det var en slant det mot den hvardagliga sexstyfvern! Och examensdagen. Betygen utdelades redan på morgonen. Stora A och lilla b; och bc och c. Och föräldrarne infinna sig framåt förmiddagen och förläna litet lugn, ty man är icke rätt säker för stryk förr än de ha kommit. Och afslutningen i Qvarta; skolans eforus med kors på bröstet utdelar premierna; talen, förmaningarne, tacksägelseerna; och så »Herre signe du och råde», och jul-loftet har tagit sin början!

* * *

Nu är da'n för da'n för d'an inne och nu skall uppköpas hos Lejorna. Man håller sig ännu af vana till Benjamin Leja vid Gustaf Adolfs torg (Fig. 20), och der företages en långvarig öfversigt af artiklarne från det lilla 12-skillingsrummet åt gården, ända i det stora rummet åt torget, der det fins saker som kosta mer än två Riksdaler banko — tänk en blå tvåa banko! Julklapparne af den

onyttiga och roliga sorten utgjordes af tennsoldater, tittskåp, kaleidoskop, askar med målade hus, trån, människor och djur; kök, köksaker, serviser, möbler, stall, trumpeter, mungigor, dragharmonikor, korkpistoler, sablar, gevär, patronkök. Sakerna voro just icke varaktiga, men de voro temligen billiga, och behaget låg kanske till en del i att man icke hann ledsna vid dem, ty efter Trettondagen voro de vanligen obrukbara eller förkomna.

Dagen för Julafton gå de små med tjensteflickorna i Julmarknan (Fig. 21) och se på grenljusen och de med kulört papper utsi-

Fig. 20. Benjamin Lejas Jul-Exposition vid Gustaf Adolfs torg. Tolfskillingsrummet. Efter en outgifven litografi i Kongl. Biblioteket.

rade armstakarne. Någon handel kommer dock icke der i fråga, ty det är nu en gång för alla Leja som skall ha julpengarna!

Julaftonen är äntligen inne. Förmiddagen är mycket lång, ehuru förhoppningsfull. Julgranen har anländt, och sedan dess fot befunnits obrukbar, står den stackarn på lut i ett hörn tills drängen hunnit tillyxna en ny fot. Då klädes den i färgade pappersstjerner och glaskulor, och i grenarnes ändrar sätts bitar af vaxstapel. Så hängas Nisse och Nasse i högsta gren och Julbocken och hela ståten af äplen och nötter.

Det lider fram åt middan, men föräldrarne äro ännu icke synliga, de äro ute i stan. I köket finnes blott en enda tjenare som

* En annan tid påhitt från 1870 tallet.

passar grytorna. Middagen infaller, men någon middag synes icke, utan man får anvisning att gå ut i köket och dricka kaffe eller om man hellre vill äta franska bröd doppade i en af de stora grytorna. Det börjar skymma, men ljus tändas ändå icke. Vid femtiden anlända föräldrarna, till det yttre lugna som vanligt, men tomhändta.

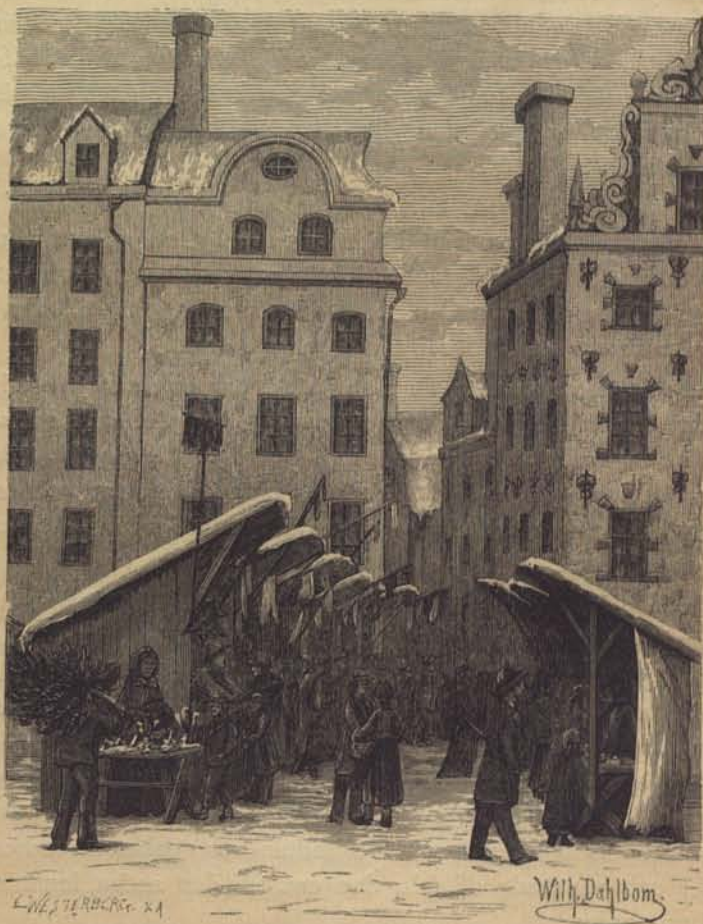

Fig. 21. Julmarknaden på Stortorget med gaveln af ett hus från 1650.

De hade nemligen, efter hvad som sedan visar sig, gjort sina uppköp för fjorton dagar sedan, och en liten bror kan sqvallra, att han trampat i en klädkorg full med paket, då han sist lekte kurra gömma i garderoben. Klockan 6 höres en våldsam ringning, och en okänd mansperson i uppslagen krage, svarta mustacher och glasögon kommer in, frågar med barsk stämma om herrskapet det och det bor

här, hvarpå han öfverlemnar ett större paket, som genast skaffas in i den omsvallrade garderoben. Ett par minuter efter hans afgång anländer — det slår aldrig fel — morbror Palle — det är familjens Rupert Knecht — den gamle ungarlen — barnens glade vän — men han har ingenting med sig. Med ledsn min förklarar han, att han kom så sent från sitt arbete, att han icke hunnit köpa något — men nästa jul så skall han komma i håg sig bättre. Han låter undersöka sina fickor, och de befinnas verkligen toma. Senare på qvällen visar det sig dock, att en mängd små gåfvor icke kunna hafva haft någon annan gifvare än den tomhändte morbror Palle, hvilken nu misstänktes att ha stått i något intimt förhållande till den okände herren som ringde så hårdt.

Nu tändes julgranen; alla, små och stora, unga och gamla, taga i ring, pigorna hemtas från köket, och vid Orsapolkans vemodiga toner dansas omkring julgranen, icke den yra dansen som uttrycker glädje eller passion, utan den slags dans som en gång tillbaka i tiden har ingått såsom beståndsdel af en religiös kult.

De minsta barnen få nu sina julklappar och sitt julbord, hvar efter far och morbror gå och stänga sig in i det innersta rummet der de skola »arbeta» tillsammans. De små gå till sängs och klockan 8 dukas bordet. Då och då höres en häftig ringning, och en hemlighetsfull person uppenbarar sig i olika skepnader, alltid dock aflemnande något paket.

Klockan half nio sätter man sig till bords. De hvarje jul återkommande rätterna voro lutfisk, risgrynsgröt och smörtårta, hvarpå följde vin. Några rimförsök på gröten förekommo icke ofta. (Att gäddan ersätter lutfisken i många Stockholms-hus är en känd sak.) Tårtans serverande gaf signalen till julklapparnes inbärande i en klädkorg, hvilken placerades bredvid fadren, som nu läste upp utanskrifterna, hvilka oftast voro beledsagade af skämtsamma titulaturer eller också försedda med vers. Stundom voro paketen med omslagsadresser och vandrade då från den ena till den andra, innan de stannade hos egaren.

Omkring midnatt först var allting förbi, och man skildes åt med fasta föresatser att gå i julottan som börjades klockan sju.

Klockan 6 juldagsmorgonen voro barnen och pigorna på fötter, och morbror Palle slets ur sin tunga sömn af många par små armar, och när han väl var vaken, var han snart på benen och nu tog han hand om de vuxna, medan pigorna fingo de små att föra till närmaste kyrka. Morbror Palle deremot ville alltid gå till Clara, ty han var född i den församlingen och tog aldrig något anseende till

personen som predikade. Mörka lågo gatorna; en och annan Argandisk lykta spridde ett svagt sken från sitt rep; en och annan upplyst rullgardin antydde, att kyrkobesökare voro på benen; var morgonen klar, kunde man i en grändöppning eller på ett torg se en skymt af morgonstjernen och som för barnen fick gälla för Ledstjernen till Betlehem.

När man kom in på kyrkogården, sågs den mörka kyrkan resa sig som ett fjell och de höga lysande fönsterna mellan de aflöfvade lindarne utgjorde en syn som lemnade ett varaktigt intryck. Man gick in genom stora ingången, ryste vid åsynen af skampallarne, men kände sig snart varm vid de många ljusen. Och skolbarnen sjöngo »Hosianna», och »Så skön går morgonstjernen fram» och predikan var lång, och man frös om fötterna. Det stora altarfönstret, som först var svart, började emellertid ljusna, ty det låg åt öster, och ljusen blefvo röda, och ottan var slut. Då man kom ut, var det full dager. När husets söner blifvit något äldre, ändrades julotteuren, så att Clara kyrka utbyttes mot Solna; men som ottan der började klockan 6 på morgonen, anlände man vanligen icke förr än allt var slut och kyrkan stängd, hvarestefter Stallmästargården angjordes, der en mängd af stadens ungherrar hade glöggpartier och frukostar. Juldagen hölls familjemiddag för äldre nära släktingar och bokhållarne samt gynnare och vänner hvilka eljest icke hörde till umgänget. Aftonen tillbragtes i lugn och utan buller vid whistbordet. Annandagen åter var ungdomens dag. Då dansades och lektes om aftonen. De gamle öppnade balen med en promenadpolonäs. Valsen, polkan, françaisen, mazurkan voro de gängse danserna. Äldre personer fortsatte ännu med gamla eller trestegsvalsen; skickligare halfgamla personer som besökt landsorten kunde också utföra en förvånande slängpolka. Bland lekar voro pantlekar de mest omtyckta, och panterna måste lösas ärligt med det mest gångbara betalningsmedel, hvilket var en kyss. Understol, Gömma ring, Du duger, Skifta makar, Taflor och deviser voro de vanligaste lekarne. Af danslekar förekommo endast Väfva vadmal och långdans i hvilken alla husets innevånare deltog och som drogs från barnkammaren genom alla rummen ända ut i köket, der pigorna adjungerades. Emellertid hade de små fått ett skuggspel till julklapp. Det var »Den söndriga Bron eller Den muntra Peter och Gascognaren», som utkom på Huldbergs förlag 1849 och hvilket med stort bifall gafs på alla små familjeteatrar. Personerna äro: Peter, jordbrukare; En Gascognare; Niklas färjkarl; En skock Gäss. Vid ridåns uppgång simma gässen öfver scenen ett par slag. Derpå kommer Peter med

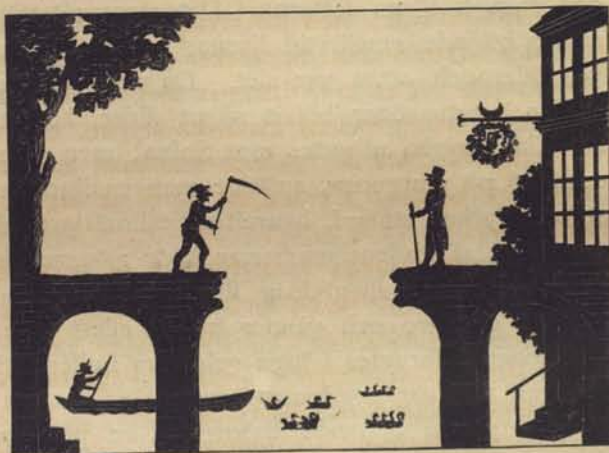

sin hacka och går ner på trappan till venster. Han ropar på Niklas. Denne kommer med båten och för öfver Peter hvilken går upp på bron och börjar arbeta med sin hacka. Nu kommer Gascognaren fram på bron på andra sidan och ser det öppna vattnet under sig, hvarvid följande märkliga dialog uppstår:

Gascogn. . . . Säg mig då, min vän der på andra sidan om strömmen, hvar har bron tagit vägen?

Peter (arbetande). Den har fallit i sjön.

Gascogn. Den har fallit i sjön! det är ett svar, som icke betyder någonting det. Jag vill veta om man kan komma öfver sjön?

F. WILTONBERG 14

Fig. 22. Den söndriga Bron. Skuggspel. Gifvet i Paris på 1770-talet; tryckt i Stockholm första gången 1849.

Peter. Gässen gingo nyss öfver.

Gascogn. Besitta! Gässen kunna simma, det är inte något nytt; hvad är det du sladdrar; jag frågar om strömmen är mycket djup?

Peter. Den är så djup att stenarne nå botten.

— — — — —
Gascogn. Säg mig, säljer man godt vin i det der värdsuset?

Peter. Man säljer mera än man ger bort.

Gascogn. — — — Med hvem är du gift?

Peter. Med min hustru, den grodan.

Gascognaren kommer i fullt utbildadt gräl med Peter och lofvar honom stryk. Niklas anropas af G. och han kommer med båten samt rör G. öfver; men när båten är midt under det ställe der Peter står, makar denne ner ett stenras som krossar G:s haft. Nytt upp-

träde. G. kommer i land, smyger sig bakom Peter och skuffar honom i sjön. Peter håller på att drunkna, då Niklas kommer till med båten och räddar honom. Ridå!

Detta lilla julnöje som var så omtyckt på sin tid har icke någon namngifven upphofsman, men de bekanta litterära systrarne Granberg äro i bibliografier uppgifna som författare, hvilket får rättfärdiga denna lilla afvikelse från ämnet. Stycket har nämligen vida äldre anor. Charles Magnin berättar i sin *Histoire des Marionettes*, att år 1776 en viss Ambroise i Paris förevisat skuggspel eller *Ombres Chinoises*, hvaribland förekom en bro, hvars hvalf har rasat, och arbetare som äro sysselsatta med dess lagande. En resande frågar dem om vägen är farbar; arbetarne drifva med honom och svara med den ryktbara kupletten: ankorna ha nyss befarit den! Den resande upptäcker en båt, ger sig öfver och piskar upp de näsvis. »Det är», tillägger förf., »den ryktbara *Pont cassé* (Söndriga Bron) skuggspelens klassiska stycke, en gammal fabelau redan i grodd i *le Dict de l'erberie* som man kan läsa i *Ruteboeuf* och som det behagat *Cyrano de Bergerac* att inflicka i sin komedi *Pédant Foué*.

Vårt skuggspel går sålunda först tillbaka till 1776, då det är skuggspelstext i Paris; sedan till en författare före Molière, och stannar hos en *trouvère* ifrån 1200-talet.*

Men sådana lärda saker hoppade morbror Palle öfver. Skuggspelet gick sin gilla julgång och omvexlade stundom med *Laterna Magican*. (I parentes en gammal inrättning som tillskrifves den månglärde Athanasius Kircher.) Denna förlustelse är rätt gammal i Sverige. I *Trenchierboken*, 1745 års upplaga, är en *Laterna afritad* af vidstående utseende, och i *Argus* 1734 annonseras sådana till salu hos Joh. Müller i *Wattrangs gård* på *Stora Badstugatan*.

Fig. 23. *Laterna Magica* (1745).

Bland lekar må äfven erinras om upptagandet i ordnar. Den

* *Le Dict de l'erberie. Ruteboeuf* publié par M. Jubinal. p. 473—474. »Diex vos saut, amis! Diex béninée, blutaux! d'ome estes vos? — D'ome sui-ge. — De quel home? — De char et d'os. — De quel terre? — En volez-vous faire poz? — Où fustes-vous nez? — Je ne fui onques ne nef ne bateux. — De quel vile estes-vous? — De la vile enprès l'aitre. — Où siet li aîtres? — Entor le mostier. — Où siet li mostier? — Sor terre. —

Pédant Foué. De Bergerac. — Eh! bonhomme, quel est ton nom? — J'ai nom tout comme mon père. — Comment se nommait ton père? — C'est le secret de ma mère. — Vend-on du vin dans cette auberge? — On en vend plus qu' on en donne. — La rivière est-elle profonde en cet endroit? — Les canards l'ont bien passée etc.

mest allmänna receptionen var den till Tysthetsorden. Ceremonien improviserades sålunda: Recipienten, hvilken endast kunde ha nöje af leken i det fall han eller hon icke varit med om densamma förut, instängdes i ett mörkt rum; ordenssalen tillreddes på det sätt, att ett bord midt på golvet belamrades med alla tillgängliga ljus och lampor; framför dessa uppradades en myckenhet toiletsaker, och andra föremål med blänkande yta, bland hvilka insmögs en sak af helt värdelös natur, en kork till exempel. När nu stormästaren, vanligen draperad i en ut- och invänd nattrock (med rödt foder enligt tidens bruk) tillfrågade den införde recipienten, hvilken af ordens klenodier han skattade högst, skulle korken naturligtvis angifvas, så framt intagning skulle ifrågakomma. Gissades orätt, iakttogo officianterna en envis tystnad; men när det gissades rätt, utbrast sällskapet i ett bedöfvande anskri.

Detta om sjelfva Julhelgen.

Mellan Jul och Nyår började Lussigossarne,* som de i Stockholm orätt kallades, att visa sig. De voro klädda på det häfdvunna sättet till Herodes, Tre kungar och Judas, samt buro stjernan. En äldre inföding i Stockholm har uppgifvit, att det var den gamla medeltidssequentien, med Gudmund Silfverstolpes ord:

»Det var de helge kungar tre.
De månde sig på väg bege
Frälsaren att finna.
Och serla syntes det för dem
Klart en stjerna brinna
I natten öfver Betlehem.
Gladeligt de hinna Frälsarns första hem.»

På följande medeltidsmelodi:

* Lussigossar, så kallade i Vestra Sverige och Värmland, der de gå Lucia-dagen den 13 December.

Andra personer hafva omkring år 1850 hört både Staffansvisan och Goder afton både qvinna och man sjungas i Stockholm Annandag Jul och Trettondagen.

På de sista tio åren har man icke afhört Lussigossarne i Stockholm; kanske traditionen är borta. Polisförbudna äro de icke.

Ännu för femtio år sedån firades julen på mera folkflisartadt, karnevalsmessigt sätt, om man får tro en mångordig Anonymus i ett Skillingsstryck kalladt

Jul-Festen, om deß Nöjen, Jul-Klappar och Jul-Leken Understolen, som innehåller 77 Under,

trykt hos Westerberg 1832.

Hän skrifver nemligen bland annat:

”Zulafstn, — hwar är en hydda eller ett palats i Sverige, som icke då har sin fröjd? Mången har öfwerlefwat denna afton både i hufvudstaden och på landet. Huru ser det då ut i Stodholm? Hela werlden i rörelse, alla torg och gator hwimla af mennistor, stor marknad hålles och allehanda prydliga och skäntfamma och läckra fater för barn och flickor och Gud wet för hwem mer, äro då på bord och i bodar upplagda och upphängda. Stortorget och andra platser i Staden äro betäckta med flera rader af stånd och med oräkneliga ljus upplysta. Alla handelsbodas, i synnerhet nipper- och galanteribodas äro ellärerade, ja äfwen privata hus, ty Årones Konung skall ju hålla sitt intåg i werlden. Man tror att det är Karnawal, och ända till midnatten hwimlar det under denna falla Nordstjerna på alla gator och torg af glada och jublande mennistor. Familjerna församla sig till glad gemenskap, barnen blifwa begåfwade, de gamle erhålla och stida sina Zulklappar, allt hwirflar, stojas, och hwimlar i uppsjld eller wäntande glädje. Zulklappar kallas deßa stänker, som man tillstidar hwarandra. Detta bruk är werkligen oändligt angenämt och ger tusen tillfällen både att fröjda och att bry. Det är Nordens Saturnalier; hwem kunde och wille då upptaga någonting illa? Man kan deßa dagar bistå nöden och förlägenheten, utan att förödmjula; man kan roa och bestraffa den qwida genom ett i gladt lynne afstradt stämt; man kan tulka den fäfwänga dåren, förmana och tillrättawisa den selande, utan att beswära domstolen; man kan på ett fint och delikat sätt tillfända den älfstade sitt hjertas stumma och dod så wältaliga tofflar, hwilka på denna tid winna mera framgång än på hwarje annan, och lanhända just nu sinna den lättaste wägen, emedan glädjen gerna är kärlekens förelöpare . . . Hundrade och tusende färskildta bud och masser, postiljoner till fot, till häst och på kryda äro denna afton ända till sent på natten i rörelse till en del i de aldra öfwentyligaste och narraktigaste förklädningar, som en förwägen fantasi någonsin kan tänka sig. Ty underbart och owäntadt måste Zulklappen komma och deß fändare och öfwerbringare måste wara ofänd och bligtligt wisa sig och förswinna som en ande. — Werlden måste denna dagen en gång rittigt wändas upp och ner. Och werkligen anstränger man sig utomordentligt, att öfwergå hwarandra i qwida och narraktiga infall, och äfwen deruti att man så mycket som möjligt förswärar Zulklapparnes igenfinnande, hwilka ofta äro så narraktigt inpackade och så underligt gömda, att man med många måste lossa, uppstära, uppwedla och söla, och åter genomlösa det bortkastade, innan man kommer till kärnan. Wi antyda detta tillräckligt, då wi berättas, att en sin guldring eller ett litet örhänge blir infjutet i en centner tung lista eller att ett nätt guldhjerla fitter gömdt i en pundswigtig Zulklapa. Äfwen det infallet har man flera gånger sett, att någon stänkt sig sjelf såsom Zulklapp och låtit rulla sig in i rummet i ett stort fat. Så stänkte sig för flera år sedan en ung grefwe i Stodholm till en dam, som länge wari

obewelligt sträng emot honom. Då man upphamrat botten af det wäl tillslutna wintatet, ställ en skön lång man sprungit ut och rullat sig till den skönas fötter, från hufwud till fot klädd i ett harnest af rusjin och konfiterer och med ett stort Marcipanhjerter på bröstet, hwar på i guldstrikt dessa orden glänste: Grymma och obewelliga skönhet! Ni har redan förtärt det bästa af mig, förtär nu äfwen detta hjerta, ja uppsluta mig med hela min fötma, så som jag nu ligger för edra fötter. — Det måste man äfwen säga, man har fullt stäl att beundra det sålamod och den skicklighet som här wisa wid Julfapparnes upplöjande och jökande, och werkligen kan i en familj, som ej räknar mer än sex till tio medlemmar och blott har några släktingar och belanta, Julafstonsfessionen med sin jublande och stojande glädje wäl ofta wara ifrån kl. 8 om aftonen till kl. 3 à 4 på morgonen. —

För hundra år sedan hade Stockholms Jul ändå en annan karakter och vi begagna ett dyrbart tillfälle att ur det sällsynta Skillings- eller Snusbodtrycket återgifva en skildring som, fastän den är på vers, dock målar vida bättre än den förres lärda prosa och som lemna rika anledningar till betraktelser. Skriften bär titeln:

En
Ny och wacker
Juhle=Wijsa,
För år 1772.

Kan sjungas som, Philemon dref ut sin Får i en äng e/c.

Juhl-lusan och Kakan samt Wörtbröd och mer,
Med Skinkan och Bringan på disten,
Juhl-Jusen och halmen wi utbredda ser,
Ös senap och smör uppå Fisten;
Barn lela i halmen och Juhl-Tuppen tar
Och ungdomen hundrade lelar nu har,
De Wisla, de fitta och wisten.

Härpå bryter författaren ut mot tidens seder, men tar åter sitt lugn i anspråk och återgår till skildringen.

Men ändringar winnas ej genom wårt prat
Bäst är at wi Juhlen betrakta
Sötgröten med mera som lagas till mat
Att dansa och lela wi ofta;
Röd Skuldor och Qunger oß nu intet bryr
Förändring på tiden oändelig dyr,
Med Ny-åhret will wi afwakta.

Låt oß plåda Rosor wi dansa i ring,
Låt oß flåra hafra och binna,
Se blindboden huru han löper omkring,
Här leles pantlelar, här dömes klå mån;
Här går Procession här hoppas på tån,
Af Juhl-öhet Färgen wi winna.

Nästa strofer äro fulla af lika dyrbara upplysningar:

Här Sjungs flotta Garar och väl Ridda Ewin
En Domare-dants wi begynna,
Wi strämma bort Juten, för watten bruls win
Ej någon får bruka ofinne,
Herr leker Herr Bosserman, Bossermans dräng,
Här tillreds Här bjudes till Siflas Varnsjäng
Stel nappas dock med ett gladt lynne.

Hvem war som på understofln rodnade nu,
Förargades öfwer ett under,
I leken får tålas allting tjära du,
Om glädjen skall eljest bli Sunder;
Här lets Simon Selle och Smide med mer,
Då de Stolta numor man kommande ser,
Samt flera rätt löjliga Funder.

Minuetten och Polstan, Dwarndansen går kiäkt,
Och spelmännen jupa och spela.
Min stöna hon dansar förträffelig täkt,
Blott de som slå Tacten ej sela,
De gamla nu fitta wid bordet i glam,
Då ungdomens äfwenlyre od kommer fram,
De dricka och plägningen dela".

Kusen och Kakan äro ännu temligen apokryfiska. Om Kusen skrifver Ihre i sitt Glossarium: »Kuse = Kalf. Häraf kallas Julkuse

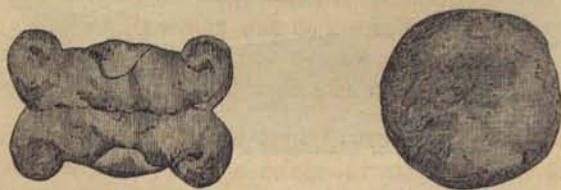

Fig. 24. Kuse och Kaka.

ett bröd som, enligt gammal sed, gafs en sådan form och helgades åt förfädrens gudar . . . » Att kalfvens form undergått utveckling och numera försvunnit synes af ofvanstående moderniserade figur.

Törhända äro Nisse och Nasse och Kalfven och Grisen, hvilka alla hängas i trädet, hedniska minnesmärken från stora juloffret, då offret hängdes i träd — kanske också icke!

Att Kusen haft ett annat utseende 1819 framgår af ett ställe i en liten skrift kallad »Julkusen eller Mågarne» utgifven i Stockholm nämnda år. Der omtalas nämligen: »Den härliga Julkusen med sina

vördiga lockar och ringfläta öfver magen enligt gammal plägsed placerad midt på bordet —.

Pepparkaksgrisen som hängdes i gran och som är en kvarlefva af Freys galt hade nedanstående utseende på 1600-talet. Andra julbullar sågo ut som synes, ehuru de kanske icke hade samma djupa betydelse som gamle Olof Rudbeck velat gifva dem, i det att deras hjulform skulle hafva afseende på årets kretslopp som vid jultiden

Fig. 25. Nisse och Nasse. Julbock. Gris.

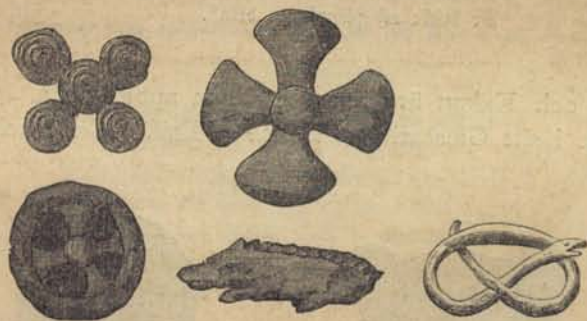

Fig. 26. Julbullar från 1600-talet. Ur Rudbecks Atland.

fullbordas. Olaus Magni omtalar, att man på hans tid, 1500-talet, brukade baka julbröd af ett nyfödt barns storlek och skapnad, hvilket skickades som gåfva till vänner och anhöriga. Senare brukade bagarne om jularne åt sina kunder baka särskilda präktigt formade bullar på hvilkas utseende Fig. 27 är ett vackert exempel.

Här må begagnas tillfället att vidröra de andra Stockholmsbrödens former. Bagarnes skrå från början af 1500-talet omnämner: ett Fyrizk brödh som skall väga $6\frac{2}{3}$ lod, ett spijsebrödh vägande 30 lod, ett peningsbröd om 20 lod. »Såsom och ett penings Spijsebrödh i förtijden wogh 30 lod, och nu dher emoth måste dett väga 9 lod.» Enligt månadstaxor 1652 förekommer det året endast föl-

jande: Hvetebröd å 5 Lod, Skärt Roghmiöls Bröd å 6 Lod, Oskärt D:o Limpebrödh, Kakubrödh. Alla å 1 öre. Året 1669 tillkomma några nya, nämligen: Raspat, Fijna Hvete Skorpor, Ankarstockar, Rundbrödh, Rågskorpor.

1679 uppträda kringlor och Simblor för första gången. Året 1768 är epokgörande, ty då visar sig det Franska Brödet på Stockholms synkrets, der det sedan varit stadigt. Det vägde då $1\frac{1}{2}$ lod och kostade 1 öre. 1779 ökas listan med en runstyckes kryddlimpa.

Fig. 27. Julbulla från 1637. Efter en brödstämpel i Nordiska Museum.

Sedan inträffar ingen förändring förr än 1812, då Sockerskorpan, Smörskorpan och Snuten uppenbara sig. Derefter stå uppfinningarne stilla intill 1847, då taxorna upphörde.

Julbocken deremot är en fullt konstaterad stadsbo, mot hvars uppträdande magistraten måste ingripa genom en publikation af den 16 December 1721.

"Alldenstund", skrifver nämnda auktoritet, "man fast ogierna och med första misnöije mände förnimma huru säjom i stället för det/ at hvar och en med innerlig hjertans andacht borde sig bereda/ at rätteligen kunna begå och sita den instundande frögdefulla Zule-Högtiden/ en part sjelfsvaldige gåfvar

och andre lösa Personer sälla sig tillammans/ och löpa omkring gator och gränder/ samt inkomma uti husen/ med den så kallade Jul-Bocken/ Stiernan och andre fåfängeligheter/ hwarunder icke allenast en och annan oanständighet föröfwas/ utan också som aldrawärst är/ blifwer der wid Guds heliga Ord och Namn obetänksamt misbrukat; Allt derföre och emedan et sådant sjelfswåld/ ostid och misbruk ingalunda kan tålas eller tillåtas/ utan bör etc. . . / hafwer Hans Grefl. Excellence . . . etcetera".

Bruket med Julbocken måtte sålunda hafva antagit någon karnavalskarakter och väckt förargelse. Kungörelsen synes dock icke haft annan verkan än den, att genom ett och ett halft sekel bevara underrättelsen åt oss, ty ännu 1831 lefwer bocken i Jönköping och figurerar på omslaget till en visa.

Fig. 28. Julgranar.
Från Runstafven 1742.

Om julgranens betydelse äro meningarne flere. På den år 1742 publicerade runstaf synas två furuträn i kors den 21:sta December, hvilka uppgifvas betyda »att Solen var vänd i Furu-trän hvilka nu göra samma tjenst. Denna sed, att Thomasmässan resa upp Furu- eller Granstänger i kors, är ännu i bruk på många orter».

Olof Rudbeck lemnar i sin Atland (II: 237) följande upplysningar om julgranen:

”Så fattes wijsdh alle Portar hoos Gemene Man/ som och än i dag brukas/ twenne gröne Trän aff Furu/ hwilke och på många/ så etc. . . . Ty de trodde/ at när Solen bleff om wintern aff en Galt eller Sugga ihjelriswen/ så wänte aff des blod allena Furum up/ och kallades så Solens Systersfid och derför namn af Solen/ som också kallades Fur/ det är Gld/ . . . emedan de sågo intet trä om wintern wara grönt och lijfta som lijff hafwa/ mera än Furum/ och intet Trä feetare än det att brinna . . . etc.”

Julkrubban var en julförnjelse som roade stockholmarne ganska länge. Den tillhörde ursprungligen katolska kyrkan och förevisades först i Schönborgska huset, senare på Norra Smedjegatan.

Med Nyåret tynar Julen af och efter Trettondagen kan den anses vara slut, så att tjugondagen ofta går omärkligt förbi utan att man ens erinrar sig den.

Nyårets ingång har icke just någonsin blifvit firadt på något annat sätt än med visitors afläggande eller korts kringskickande.

Påsk är kanske den af våra högtider som har den mest religiösa karakter. De sex fastlagsveckorna hafva utgjort en långsam förberedelse. Första fettisdagen har gifvit försmaken med sinla och fastlagsris (fig. 29), eller hetvägg och fetvägg. Passionspredikan på Onsdagar, Christi Pinas Historia i morgonbönerna i skolan, konfirmationsläsningarne på kyrksalen, de myckna klockringningarne ge en anstrykning af dysterhet som hjert afsticker mot naturens ljusnande yttre. Ty nu har det börjat våras; gatorna äro vanligen fria från is och snö, lärkan har hörts på Ladugårdsgärdet och bofinken har blåst reveljen i Humlegården, ströet ryker i trädgårdarne, kyrkogårdarnes nyklippta träd svälla i knopp, gamla pilen på Skeppsholmen* har visat sina silfvergrå hängen, man börjar måla ångbåtarna vid Skeppsbron, och oljefärgen doftar i solskenet i kapp med tjäran; blåsippor hafva utbjudits på Djurgårdsslätten, rädisor hafva uppträdt på Munkbron och Hötorget, och stockholmarnes gamla favoritblomma Hyacinthen blommar i fönsterna. Marie Bebådelsedag har skänkt en hvilodag gratis åt många. Skärtorsdagen har infallit med generalrepetitioner på Skapelsen i Riddarhussalen och senare i La Croix' Salong. Långfredagen ingår lång och dyster till det yttre, ehuru inomhus icke alltid är så tyst som på gatan. Skapelsen uppföres till förmån för Frimurarbarnhuset. Påskaftonen frisas inom den slutna familjekretsen med ägg, hvilka i somliga hus brukas förses med inskriptioner, vanligen frågor och svar, hvilka gifva anledning till artiga skämt. Påskdagen gå barnen fram i de fattigare församlingarne emedan man icke vill hålla dem från arbetet längre än nödigt. Det är vackert att på morgonen se unga flickor, klädda i svart, barhufvade eller i en vit slöja, med psalmboken i handen, vandra framåt gatorna vid en moders sida, och ynglingar med brydda miner för första gången bärande den höga hatten och den svarta fracken.^{xx} Eller att se dem, då de om middagen efter nattvardsgången komma ut genom kordörren, bleka och röda, uppskakade af de gifna löftenas vigt och betydelse, mottagas med omfamningar af syskon och vänner som icke fått rum inne i kyrkan.

Fig. 29. Fastlagsris.

* Gammal Stockholmsvän. Bläste ner om våren 1874.

xx. En nummer utdelas af lasöl-bruk.

Fasllagris Till det Sända Sönnet,

3 som posthorn lifsom thorn
 3 skid i typhighet och pragt,
 3, som lust och nöjet sprider,
 Och of tarlar, trots när magt,
 3 behagens böjer smiden!

Säggen band
 På mun och tand,
 Ödren med er hand
 Gagn åt ³Sweland.

En dygghet barn står snart af tiset dinson främst
 Sog vill er ena ro och spjåla si full waer
 Mitt hwarre färdhög för spjågen fitta jant
 Och följa bort en tid, som 3 borei stigt hant
 Sa äta utan snart en mat, som sijnan hämt
 Och sen i prättig wagn på thedoffier fara,
 Och spela sira sen, och tabla valt på skant,
 Och under ofuhs last utberoa lömfti en hant:
 Ut sådant gærskap är mitt Gøthlagets kofämnt.

Syggen dygdens fallna lycka
 Der wart kön kan get så dycka
 Er det 3 el wiljen lycka
 3 som 3 er och wällust lycka

En stida, som si vill bli dygghig och wis och sijn förmaninger tydn
 Son hall nu så smala mitt Gøthlagets, och beemes sin toltet pryde.
 Och den som för lappri har tytt och jant, för utrikes granlät och nipper.
 Gör bales, taloser, martnader och dral, si heller min oge hon slipper.
 Som med sine ägnadast wisar sig hal för porduar och Høllsöda narret.
 3ren stidor som dunnna wår bortfamba tid, och wisja bef ofber rälta
 De sola för ridsabstun bishpa i frib, samt låga för hwaranna stida.
 Sog ger den od frigt att brula mitt ris på alla som äges förtjennat.
 Sjren karinas bet lde, så wære den pris, som bältes of lagor allma.
 3 fället för tiset, den bättre får an en sffersid som har de all råda
 Sog menar en hurtig och dygghelig man som kan wære den forstala.

Mickadt af
 Anna Alfwarsam.

Med Annandag Påsk, som vanligen firas med nöjen af stillsam-
mare art, går Påskan ut.

Hvad påsksederna beträffar, torde väl riset, som första fettisdagen begagnas skämtsamt som väckningsmedel, vara en åminnelse af Christi pina, och betyder väl då de granna fjädrarne att den pinan blef verlden till glädje. Ett ganska kuriöst påhitt af en boktryckare är det vidstående ris-trycket, hvilket var i bruk vid detta århundradets ingång.

Äggen på påskafton torde väl icke hafva någon annan betydelse än den att hönsen börjat värpa, såvida de icke skola, långsökt nog, antyda Christi uppståndelse ur grafven, återlösningsverkets utveckling

Fig. 30. Fastlagsputs, ur Ol. Magni.

ur grafvens skal. Kanske de äro en fastlagsrätt, ersättande det under fastan förbjudna köttet.

Semlan måtte ha någon gemensamhet med det osyrade brödet eller vara en enkel fastlagsrätt.

Att fastlagen fordom i Sverige varit firad i likhet med karnevalen utomlands intygar Olaus Magni:

»Jag har ofta», säger han, »blifvit åtspord af förnåma människor om Nordboerna bruka sådana der Mummerier och Förvandlingar. Men de hafva snart af mitt svar förstått att narrarnes antal är legio; därför är narraktigheten kanske enfaldigare och renare ju längre den kommer under polstjernen . . . Alldenstund man icke i de nordliga länderna kan göra några fullkomligare ansigtsmasker, så betäcka de ädlare Narrarne sina ansigten med svart siden, förändra kläderna, binda om sig gyllene och silfvergördlar, tala med förvänd röst. Ef-

ter deras exempel fara de andra narrarne efter; de rasa och ställa sig vansinniga med förvandlad gestalt, såsom i de ovidianska metamorfoserna, i synnerhet i Fastan . . . Så sätter slagturen ett bock eller oxhufvud på sig och härmar dessa djurs stämma, eller grymtar han som svin. Så gå fiskarena omkring med nät och hof . . . På samma sätt de andra Borgarena, efter hvars och ens stånd och väsen. En sådan frihet tillåtes dem af Öfrigheten endast sex dagar före Fastan. Det fins också icke någon bland de utklädda, som fräckare utstyr sig likt lättfärdiga qvinnor än de utländska målarna . . . men af de inländska afskys sådant».

Under katolska tiden var påsken särdeles festlig; derom kan man få besked i 1571 års kyrkoordning som innehåller förbud mot åtskilliga céremonier:

”Så skal och om Påscha tijdh Korjet hvarfen nedherleggiås eller upp-taghas, icke om fring draghas . . .”

”Icke skal heller vara förbudhet (såsom wandt är) ringia i Dimbels-wedonne heller än någhon annan tijdh om åhret/ ty then sedhen som war/ at man tå icke skulle ringia/ uthan blåsa i horn eller annat slijft/ haffuer och hafft waantroo medh sigh”.

”Så skal man icke heller klädha Beläten om Fastona”.

Dessa gifva ett begrepp om det pittoreska gatulif som kulten framkallade. Att i sammanhang härmed, ringningen, hvilken väl lik-som än i dag på landet, måtte ha varit frivillig, gifvit anledning till folkförnøjelser synes af följande bestämmelse i nämnda Ordning:

”Mz klokor haffuer och varit stort misbruf . . . nemligha sådana som then longa ringning på Siäladaghen och siäla afftonen/ ther en hoop med unga gelningar komma til kyrkiona/ och under sådana ringnings sten bedriffua mytin öffuerdådigh skaldheet”.

Att skådespel under medeltiden uppfördes i Sverige, är alldeles säkert och att de då äfven förekommit i Fastan kan antagas. Olaus Petri säger nämligen i företalet till Tobie Comedia: »Somlighe brukadhe Spel eller Comedier och Tragedier på uppenbara spelplatser eller skodoplatser . . . Thetsamma haffua och våre förfädher brukat så här j landet som j annor land, sedhan Christendomen hijt kom, medh vijsor, rijm och Comedier om helgha män, som föregaffz til godh exempel, om the ellies hadhe alltid så rett drabbat sanningen, som the ther sådana dichtade, synas haffua hafft meningem godh . . .»

Ett Patent af 1669 angifver, att Fastlagen då ännu firades på ett bullersamt sätt och med *Fastlags-Spel*. Det förtjenar anföras, emedan det är förbisedt och emedan det ger visshet i en punkt der gissningar länge herrskat:

"H. E. Herr Öfverståthållaren/ samt Borgmestare och Rådhy gjöre witterligt/ at alldhen stundh man befructar/ dhet Geseller/ Låhdrängiar och andre uthi hwariehanda Embeten här i Staden widh dhenna nu tilstundande Faste-lags tijdh stulle understå sig at stija op ifrån sine Werckstäder/ och föröfwa/ så i Krogar som uppå Gatur allehanda insolentier, styggelse/ och som dhe falla/ Fastelags=Spehl; Allt dherföre ... blifwa ... här med förmante/ at dhe ingalunda understå sigh ... föröfwa sådana wederstyggelege Apespehl/ som för dhetta stedt är".

*
*
*

Ännu för fyrtio år sedan qvarstod ett gammalt bruk på Fet-tisdagen, om hvars betydelse man numera icke kan ge någon upp-lysning. På torgen såldes nämligen rikt utsmyckade kritpipor af-sedda till såpbubbelblåsning och gåspennor prydda med vaxbilder.

